

УДК 272-662:331

272-732.2-284

DOI: 10.46793/sabornost24.081M

Оригинални научни рад

Филип Маринковић*

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд
(докторанд)

**Концепт рада у Римокатоличкој Цркви: конкретан пример
енциклике *Laborem exercens* папе Јована Павла II**

Abstract: Однос Римокатоличке Цркве према савременом друштву представља изазовно поље истраживања. Римокатоличка Црква покушава деценијама на систематски начин да изрази своје учење кроз мноштво докумената. У читавом корпусу друштвених докумената Римокатоличке Цркве, концепт рада представља неисцрпну тему. Циљ истраживања огледа се кроз представљање, анализу и критички осврт на појам рада у друштвеној енциклици *Laborem exercens* Јована Павла II. Анализа и критичко сагледавање биће усмерени према теоријском и практичном нивоу концепта рада у поменутој енциклици. У том смислу, главни део рада тежи стицању увида у концептуалну јасноћу и кохерентност истраживаног документа у вези са проблематиком рада.

Key words: Јован Павле II, *Laborem exercens*, човек, рад, капитал, права радника

1. Увод

Сагледавање односа Римокатоличке Цркве према друштву представља широко поље истраживања. Промишљања у вези са овом проблематиком присутнија су у оквиру модерног друштва, јер је Црква временом губила свој положај који је имала у традиционалним друштвима. Крупне друштвене промене допринеле су да Римокатоличка Црква почне са издавањем званичних ставова у вези са социјалном проблематиком. Друштвена гидања крајем XIX века, потпомогнута индустријским развојем, поставила су *радничко њишање* као централно у датом моменту. Тежак историјски контекст у тадашњој Европи, узрокован идеологијама капиталистичког индивидуализма и комунистичког колективизма, подстакао је Римокатоличку Цркву у правцу развијања друштвеног учења. Суштина проблема огледала се у занемаривању вредности људске личности, што

* fmarinkovic.17010@bfspec.bg.ac.rs

је случај код колективизма, и разводњавању заједнице, што је присутно у идеологији индивидуализма. Иако су тежње оваквих идеологија имале за циљ изградњу идеалног друштва, један део људи остајао је крајње маргинализован. Управо је брига за људску личност, створену по икони Божијој, била темељни узрок пројаве ставова у вези са друштвеном проблематиком. У том смислу, питање рада се наметнуло на самом почетку промишљања о социјалним питањима. Значајну пажњу овој проблематици посветио је папа Јован Павле II.

Циљ истраживања огледа се кроз представљање, анализу и критички осврт на појам рада у друштвеној енциклици *Laborem exercens* (у даљем тексту: *LE*) Јована Павла II. Указаће се на важност ове социјалне енциклике у вези са проблематиком рада. Анализа и критичко сагледавање биће усмерени према теоријском и практичном нивоу концепта рада у поменутој енциклици. Истраживање ће методолошки бити постављено у оквиру три поглавља. У првом делу биће представљен поменути друштвени документ, где ћемо покушати да укажемо на његову важност и специфичност у оквиру целокупног корпуса социјалног учења Римокатоличке Цркве. У том смислу, биће укратко представљен богословски, историјски и друштвени контекст енциклике *LE*, као и садржај самог документа и начин на који је конципиран. Надаље, у оквиру другог и трећег поглавља биће направљена анализа концепта рада на теоријском и практичном нивоу. Иако је циљ анализа конкретног документа, указаће се на однос ове енциклике са осталим друштвеним документима Римокатоличке Цркве. У оквиру поменутих поглавља, тежиће се анализи концепта рада на теоријском и практичном нивоу, пре свега, у оквиру енциклике *LE*. Конкретна питања, у овако постављеној проблематици, на која ћемо тежити да одговоримо јесу: да ли је концепт рада на теоријском и практичном нивоу, како је представљен у друштвеном документу *LE*, јасан и кохерентан; да ли је концепт друштвене етике утемељен у теологији; да ли практични ниво промишљања јасно одражава постављену етичку концепцију? Пре тога, ближе ћемо се упознати са истраживаним друштвеним документом.

2. Представљање документа *Laborem exercens*

Прва друштвена енциклика папе Јована Павла II, која је предмет истраживања, објављена је 14. септембра 1981. године на празник Воздвижења Часног Крста, а поводом деведесете годишњице од енциклике *Rerum novarum* (у даљем тексту: *RN*) папе Лава XIII.¹ Његово прегалаштво чини „више енциклика и докумената којима социјално учење Цркве иде у корак с временом”.² Поред поменуте енциклике, која представља главну тему

¹ Објављивање енциклике планирано је тачно на деведесету годишњицу објављивања прве друштвене енциклике *RN*. Види: Valković, 1991, стр. 513.

² Vozanić, 1998, стр. 451.

нашег истраживања, Јован Павле II објавио је нешто касније још две друштвене енциклике: *Sollicitudo rei socialis* и *Centesimus annus*^{3,4}. Међутим, на самом почетку потребно је указати на његову програмску енциклику *Redemptor hominis* издату у марту 1979. године. Значајна је због пружања основе за све наредне енциклике, што је видљиво кроз истицање антропологије богословски утемељене у Христу.⁵ Човек се једино може разумети на прави начин уколико се Христос посматра као пуна мера човека. Наглашавање достојанства људске личности везује се за објављивање Јеванђеља.⁶ Потребно је да се брига за човека пројави у конкретном друштвеном, политичком, економском и културном контексту.

Друштвена енциклика *LE*, поред уводног, садржи још четири важна поглавља.⁷ На почетку документа, пре поменутих поглавља, указано је на главну тезу која се касније разрађује кроз документ. Богословска основа антропологије, која прожима целокупну енциклику, указана је кроз једно од темељних хришћанских уверења: „створен на слику и прилику самога Бога у видљивом свемиру, и овде постављен да себи подвргне земљу, човек је, дакле, већ од самога свог почетка позван на рад”.⁸ Будући да је енциклика посвећена *људском раду*, Јован Павле II ову хришћанску истину узима као почетак размишљања на поменутој тему. Постоје истраживачи који управо у поменутом теолошком моменту виде новост антропологије Јована Павла II и, на тим основама, могућност конструктивног дијалога са савременим друштвом.⁹ Сматрамо да овакав коментар не узима у обзир целокупно предање друштвеног учења Римокатоличке Цркве и чињеницу да је у питању једно од темељних хришћанских уверења на којима је увек почивало поимање човека. Међутим, слажемо се да овај моменат више акцензован код Јована Павла II приликом промишљања о *људском раду*. Будући да је човек позван на рад, значајне су нам следеће речи: „радом човек мора себи обезбедити свагдашњи хлеб, доприносити непрестаном развоју науке и технологије, посебно сталном, културном и моралном, на претку друштва у којем живи у заједништву са својом браћом”.¹⁰ Иако се ради о почетним смерницама енциклике, Јован Павле II јасно упућује на

³ Потпун текст енциклике *Centesimus annus* види: John Paul II, 1991.

⁴ У оквиру свог ауторског рада објавио је и бројне апостолске конституције и тридесет енциклика. Више о томе види у: Oštarić i Bušljeta, 2009, стр. 10.

⁵ Уп. O'Brein and Shannon, 1992, стр. 347.

⁶ У вези са односом Јеванђеља и достојанства људске личности види члан 12 енциклике *Redemptor Hominis* на званичном сајту Римокатоличке Цркве: John Paul II, 1979.

⁷ „Увод” (I), „Рад и човек” (II), „Сукоб између рада и капитала у садашњој фази историје” (III), „Права радника” (IV) и „Елементи за духовност рада” (V). Текст енциклике *LE* види у: Valković, 1991, стр. 467–516.

⁸ *Ibid.*, 467.

⁹ Види: Wierzbicki, 2003, стр. 154.

¹⁰ Valković, 1991, стр. 467.

потребу да рад буде у служби човека и заједнице. Ова теза биће детаљно разрађена у каснијем делу рада. Друштвено учење Римокатоличке Цркве, а у конкретном случају *LE*, покушава да укаже на место рада у оквиру социјалне етике утемељене у теологији. Може се рећи да социјална доктрина „има за циљ да пружи смернице за нормализацију ситуације радне особе, из перспективе личности и заједнице”.¹¹

У уводном поглављу истраживане енциклике Јован Павле II, надовезујући се на Лава XIII као „изврсног тумача друштвеног питања”¹², пружа сажет преглед историјског развоја радничког питања од објављивања *RN*.¹³ Такође, истиче да се један од кључних ставова документа наводи већ у претходној енциклици *Redemptor hominis*, где видимо да је човек „први и главни пут Цркве”¹⁴, а разлог томе почива у искупитељском делу Христовом, па је „потребно да се непрестано враћамо на тај пут и да га увек новим напором следимо под разним видовима под којима нам открива читаво богатство и истовремено сву тежину људског живота на земљи”.¹⁵ Занимљиво је запажање Јана Шота, јер сматра да „понекад чујемо радника Солвејевих фабрика, понекад говори др Војтила”, али „увек је Јован Павле II тај који види достојанство човека у односу на Христа”.¹⁶ Постоје истраживачи који сматрају да је стил ове енциклике „војтилански”.¹⁷ Наравно да претходно образовање Јована Павла II има утицаја на његово писање, али у питању су јасно богословски утемељени списи који су боље артикулисани добрим образовањем.

Приликом увођења у друштвену проблематику људског рада деведесет година након *RN*, Јован Павле II истиче актуелност проблематике рада и свесност нових питања и проблема који се временом јављају.¹⁸ Поред тога, често се наглашава разумевање да рад са собом носи напор, труд и неретко муку. Често помињући друштвену енциклику *RN*, чија се деведесета годишњица прославља, Јован Павле II скреће пажњу, између осталог, на сличност друштвеног контекста. Енциклика се објављује „уочи нових технолошких, економских и политичких достигнућа која, како тврде многи

¹¹ Musiała, 2019, стр. 210.

¹² Valković, 1991, стр. 468.

¹³ Уп. Hennigan, 2012, стр. 866.

¹⁴ Valković, 1991, стр. 437.

¹⁵ *Ibid.*, 468.

¹⁶ Schotte, 1982, стр. 343; Јован Павле II је, пре свештеничке службе, био радник у Пољској. Види: Finn, 2012, стр. 874.

¹⁷ Више о томе види у: Zúñiga, 1998, стр. 103.

¹⁸ „Рад је један од тих видова, трајан и темељан, увек актуелан и такав да непрестано захтева пажњу и одлучно сведочење. Нова питања, нови проблеми непрекидно се појављују и сваки дан се рађају нове наде, али и страхови и претње повезани уз ту темељну димензију људског постојања. Она, наиме, сваког дана изграђује човеков живот који из ње црпи своје специфично достојанство”. Valković, 1991, стр. 468.

стручњаци, неће имати мањи утицај на свет рада и производње од индустријске револуције прошлог века”.¹⁹ Будући да је у питању друштвени документ Цркве, сматрамо да је истицање актуелне друштвене проблематике важно приказати на самом почетку енциклике. Развој индустрије доприноси ослобађању човека од тешког физичког рада и доприноси сигурности и превазилажењу неизвесности у пољопривреди.²⁰ Међутим, енциклика конкретно наводи промене у друштвеном, економском и политичком контексту²¹ који, с једне стране, могу „значити за милионе квалификованих радника барем привремену незапосленост”.²² Потребно је имати у виду да се друштвено стање не посматра априори негативно, јер Јован Павле II износи став да „све то може донети, такође, олакшање и наду за милионе људи који сада живе у срамотној и недостојној беди”.²³ Прелазак и трансформација са традиционалне на индустријску економију савременог света десила се брзо у историјском смислу.²⁴ Економски живот, почевши од деветнаестог века, пројављује специфичну напетост савременог света у вези са сукобом између капитала и рада.²⁵ Међутим, сматрамо да Римокатоличка Црква оваквим прегнућима тежи да изгради и заузме јасне ставове у вези са назначеном проблематиком.

Иако се пружа увид у актуелну друштвену проблематику датог историјског тренутка, Јован Павле II наглашава да није примарни позив Цркве научно анализирање свих појединости стања у друштву. Ипак, „Црква сматра својим задатком да стално подсећа на достојанство и права радника”.²⁶ Конкретније, папа покушава да истакне достојанство које проистиче из рада и укаже на друштвене последице таквог концепта.²⁷ Сматрамо да

¹⁹ *Ibid.*, 468–469.

²⁰ Уп. Meireis, 2019, стр. 37.

²¹ „Реч је о више фактора од општег значаја: широко увођење аутоматизације на бројна подручја производње, све виша цена енергије и сировина, све живља свест о ограничениости богатства природе и њеној неподношљивој загађености, улазак оних народа на политичку сцену који су вековима били потчињени те сада траже своје легитимно место међу народима и у међународном одлучивању”. Valković, 1991, стр. 469.

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ Уп. Finn, 2012, стр. 879; „Индустријска револуција је донела огромну дислокацију обичних радника почевши од Енглеске. Производи попут текстила који су се вековима производили у домовима људи у руралним областима почели су да се производе у градским фабрикама када су снага парне машине и домишљатост индустријске револуције завладале. Како су се ови нови производи производили јефтиније, радна места су престајала широм руралних подручја. Велики број радника напустио је своје традиционалне домове, удаљавајући се од породице и заједнице у велике индустријске градове”. *Ibid.*, 879–880.

²⁵ Више о томе види у: Lustig, 1990, стр. 438–444.

²⁶ Valković, 1991, стр. 469.

²⁷ Уп. Meireis, 2019, стр. 57.

се чини покушај јасног представљања друштвене етике на темељима антропологије прожете богословљем.

На самом почетку се истиче, такође, проблематика рада у контексту развоја социјалног учења Цркве. Несумњиво се потврђује да је рад „средште друштвеног питања”²⁸. Друштвено учење, у периоду који је претходио овој енциклици, усмеравало је пажњу на поменути проблематику. Римокатоличка Црква објавила је многе документе, посебно од Другог ватиканског сабора, који прилагођавају друштвено учење променљивом друштвеном контексту и односима унутар њега.²⁹ Надаље, енциклика пружа увид у начин приступа друштвеној проблематици, где се издваја верност предању друштвеног учења и Јеванђељу.³⁰ Сматрамо да је овакав приступ карактеристичан за читав корпус социјалног учења Римокатоличке Цркве. Јан Шот сматра да, у својим претходним енцикликама, Јован Павле II „води путем људске личности у светлости Бога и Јеванђеља”.³¹

Често имамо наглашавање да Црква брине о друштвеном питању после прве друштвене енциклике. Увиђа се да Јован Павле II има потребу да остане веран предању социјалног учења. Посебно напомиње папску комисију *Iustitia et Pax* која је започела рад одлуком Другог ватиканског сабора. Систематски рад комисије биће овековечен издавањем документа *Osnove socijalnog učenja Katoličke crkve* 2004. године. Обједињеним сагледавањем читавог корпуса друштвених докумената Римокатоличке Цркве дошло се до синтезе у поменутом документу.³² Јован Павле II примећује важност имена комисије која је издала овај документ, јер се, кроз истицање правде и мира, упућује „да друштвено питање треба обрађивати у његовој целини, у интегралној димензији”.³³ Овим жели да истакне суштинску повезаност и неодвојивост ових појмова. Видећемо кроз наредну анализу потребу Јована Павла II да усмерава друштвену проблематику према правди и миру сагледавану из угла хришћанства. У наставку ћемо анализирати управо

²⁸ Valković, 1991, стр. 469.

²⁹ Уп. Hennigan, 2012, стр. 870.

³⁰ „Када желим садашње размишљање усмерити на рад, немам намеру да се удалим од онога што је до сада речено, него се желим органски надовезати на целокупну традицију тог учења и тих иницијатива. У исти мах то чиним на основу Јеванђеља како бих из баштине Јеванђеља изнео старо и ново”. Valković, 1991, стр. 469.

³¹ Schotte, 1982 стр. 341. Исти истраживач у јеванђелском приступу увиђа да енциклика не садржи ништа ново, с једне, док истовремено нуди новину имајући такав приступ, са друге стране. Истраживач има у виду да се папа обраћа конкретном друштвеном контексту и, у том смислу, представља нешто ново из ризнице Јеванђеља. Више о томе, види у: *Ibid.*, 343–344.

³² Допринос документа из 2004. године сагледава се, између осталог, кроз издвајање начела достојанства људске личности, поред осталих, као темељног за целокупно социјално учење. Више о томе види у: *Osnove socijalnog učenja Katoličke Crkve*, 2006, стр. 84.

³³ Valković, 1991, стр. 470.

концепт рада *LE* и покушати да сагледамо начин теоријског сагледавања поменуте проблематике.

3. Појам рада у *LE*: теоријски ниво

Будући да је рад конципиран у правцу анализе и критичког осврта на проблематику рада у *LE*, прво ћемо истражити теоријски ниво питања. Видели смо, у оквиру представљања документа, да Римокатоличка Црква покушава да приступи проблематици рада из угла Предања. С тим у вези, Јован Павле II истиче уверење да је „рад темељна димензија људског постојања на земљи”.³⁴ Иако ово уверење деле и научни погледи на антропологију, папа наглашава да Црква образује ово уверење на темељу вере.³⁵ Сматрамо да папа покушава да акцентује суштинске моменте хришћанске истине у циљу јасног поимања човека. У наставку ћемо подродније испитати подмет размишљања у вези са проблематиком рада. Своју изградњу концепта рада почиње позивањем на Постање, што можемо видети из следећих речи:

„Човек је слика Божија између осталог по налогу који је примио од свог Створитеља да потчини, да влада земљом. Испуњавајући тај налог, човек, свако људско биће, постаје одразом деловања Створитеља свемира.”³⁶

Управо су два стиха из Књиге постања (1, 27–28) кључни за разумевање концептуалног подмета у вези са проблематиком рада, јер пружају смернице за богословско разумевање човека. Можемо рећи да Јован Павле II на овај начин аргументује почетно уверење у вези са радом као основном димензијом људског постојања. Постоје истраживачи који сматрају да је папа, кроз речи Књиге постања, нагласио неодвојиво достојанство људске личности и радника.³⁷ Овај теолошки моменат представља један од најрелевантнијих за истраживану проблематику, јер је истицање људске личности као иконе Божије у директној вези са основном истином о раду.³⁸ Крешимир Шимић увиђа повезаност богословских промишљања концепта рада *LE* са теолошким поставкама *Gaudium et spes*, што није случај са *RN*.³⁹ Јован Павле II, надаље, разрађује концепт рада дефинисањем појмова из

³⁴ *Ibid.*, 472.

³⁵ „Потврђује је у том уверењу поглед на свеукупне резултате многобројних наука које се баве човеком: антропологије, палеонтологије, историје, социологије, психологије итд.; чини се да све оне необориво сведоче о тој стварности. Ипак, Црква то уверење црпи у првом реду из врела објављене речи Божије те тако уверење разума постаје такође уверење вере”. *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Види: Meireis, 2019, стр. 43.

³⁸ Уп. Macaranas, 2020, стр. 484.

³⁹ „Дакле, енцикликом *Laborem exercens*, Магна Картом рада, на трагу теолошког промишљања рада пасторалне конституције *Gaudium et spes*, за разлику од енциклике *Rerum novarum*, доносе се својеврсни обриси теологије рада”. Šimić, 2006, стр. 111.

Постања, где се *земља* разумева као „читав видљиви свет”, а израз *владај-ће земљом* се односи на „сва богатства која земља крије у себи, која човек својим свесним деловањем може открити и прикладно употребити”.⁴⁰ У наставку папа, на темељу једног од основних догмата Цркве, промишља о раду у субјективном и објективном смислу. У вези са радом у објективном смислу, Јован Павле II скреће пажњу на целокупни научно-технолошки напредак човечанства.⁴¹ Темељни став овог дела читамо из следећих речи:

„И прва индустријализација, која је створила такозвано радничко питање, као и касније индустријске и постиндустријске промене јасно показују да и у раздобљу све механизиранијег рада *йрави субјектй рада остјаје човек*.”⁴²

Папа пружа увид у друштвену проблематику кроз историју и указује на забринутост да се технологија, која би требала бити човеков савезник, „преобрази у човековог противника”.⁴³ Рад у објективном смислу, поред момента технологије, подразумева економску оријентисаност на резултате рада. Постоје истраживачи који сматрају да коришћење израза *људски ресурси* служи објективизацији рада.⁴⁴ Папа не посматра технологију нужно негативно, али скреће пажњу на питања етичког карактера.⁴⁵ Покушава да укаже на антрополошка одступања приликом објективизације рада. Са друге стране, субјективну димензију људског рада можемо јасније сагледати кроз следеће речи:

„То само значи да је први темељ вредновања рада сам човек, његов субјект. Из тога одмах следи врло важан закључак етичке природе: колико год је тачно да је човек одређен и позван радити, рад постоји *ради човека*, а не човек *ради рада*.”⁴⁶

Иако објективна димензија остаје важан део поимања рада, Јован Павле II покушава да овакву тврдњу утемељи на основним хришћанским уверењима, тј. у самој теологији, јер изнова указује на човека као икону

⁴⁰ Valković, 1991, стр. 473.

⁴¹ „Данас је у индустрији и пољопривреди човекова делатност врло често престала бити мануелни рад јер рад руку и мишића помажу стројеви и све савршенији механизми. Не само у индустрији него и у пољопривреди сведоци смо преображаја који су омогућени поступним и непрекидним развојем науке и технологије”. *Ibid.*, 474.

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Види: О’Boyle, 2005, стр. 530.

⁴⁵ „Централна идеја коју Јован Павле II издваја из веома сложене теме људског рада није рад сам по себи. Уместо тога, Јован Павле II се обраћа достојанству људске личности које се манифестује у његовом бићу и сваком чину. Рад је, дакле, средство за испољавање сврхе и звања људске личности; али рад, сам по себи, нема суштинску вредност. Јер, ако би рад на основу тога што га обављају субјекти добијао суштинску вредност, рад би се могао замислити као објективна основа или мера за класификацију људи. То је управо оно чему се Јован Павле II противи. Сам човек је једино мерило посла који обавља као свестан, слободан субјект”. Zúñiga, 1998, стр. 103.

⁴⁶ Valković, 1991, стр. 476.

Божију која је позвана да влада земљом.⁴⁷ Џан Шот сматра да папа „пози-ва да пређемо још једну границу наших схватања и, последично, наших конкретних друштвених опредељења“⁴⁸ управо разумевањем дистинкције између рада у објективном и субјективном смислу. С друге стране, савремена економија признаје рад, пре свега, у објективном смислу и неретко занемарује човека као сврху рада.⁴⁹ Управо је интенција *LE* да критички приступи актуелној економској проблематици и укаже на одступања у вези са разумевањем рада. Поред теолошке аргументације коју смо навели, папа истиче и Јеванђеље, где имамо Господње прегалаштво као кључно за поимање вредности рада.⁵⁰ На овом месту папа осмишљава израз „јеванђеље рада“, како би указао да „људски труд и рад имају на крају смисао јер су повезани са Христовим делом“.⁵¹ Ипак, сматрамо да, упркос јасним теолошким наводима, овај део може бити богословски издашнији, јер пажњу обраћа искључиво на Свето Писмо, а занемарују се други делови Светог Предања. Међутим, потребно је имати у виду да логика друштвеног учења Римокатоличке Цркве, утемељена на Другом ватиканском концилу, подразумева тумачење *знакова времена* у светлу, пре свега, Јеванђеља.⁵² У том смислу, из представљене теологије произилази негирање рада као циља по себи, већ се сврха рада усмерава ка личности.

Иако је енциклика конципирана да промишља о раду полазећи од темељних хришћанских истина, са друге стране имамо често указивање на актуелни економски, културни и друштвени контекст који се тумачи у хришћанском кључу. С тим у вези, Јован Павле II говори о суочавању хришћанске истине и *материјалистичке* мисли савременог доба.⁵³ Материјалистичка цивилизација подразумева занемаривање човека као апсолутне вредности, те се може окарактерисати и као антихуманистичка.⁵⁴ Папа скреће пажњу на развијање капитализма и колективизма у оквиру којих се рад изједначава са робом.⁵⁵ Јосип Јеленић, тумачећи енциклику *LE*,

⁴⁷ „Човек мора потчинити земљу, њом владати, јер је као слика Божија личност, а то значи субјективно живо биће које је способно радити плански и разумно, кадро одлучивати о себи тражећи да се оствари. Као личност, човек је, дакле, субјект рада. [...] Тако се владање о којем говори библијски текст и о којем овде размишљамо не односи само на објективну димензију рада, него нас истовремено уводи у схватање субјективне димензије”. *Ibid.*, 475–476.

⁴⁸ Schotte, 1982, стр. 344.

⁴⁹ Уп. O’Boyle, 2005, стр. 528.

⁵⁰ Уп. Valković, 1991, стр. 476.

⁵¹ Novello, 2010, стр. 39.

⁵² Види, на преимер: Valković, 1991, стр. 205.

⁵³ Уп. *Ibid.*, 477–478.

⁵⁴ Wierzbicki, 2003, стр. 155.

⁵⁵ „Интеракција радника и свих инструмената и средстава производње омогућила је развој различитих облика капитализма — паралелно уз различите облике колективизма — у које су се уградиле и други друштвено-економски елементи услед нових конкретних

скреће пажњу да се никада не сме „заборавити да је рад деловање људског бића, човека, који не може бити само карика великом производном ланцу или процесу”.⁵⁶ Управо се кроз ово сагледавање савремених економских концепата указује на погрешно истицање објективне димензије рада. Папа сматра да „баш то извртање поретка, без обзира на програм и име под којим се остварује, требало назвати именом капитализам”.⁵⁷ Сматрамо да, када *LE* прави критички осврт на поменуте системе, може остати просто-ра да се папино учење протумачи као нека врста трећег решења. Међутим, истраживачи социјалног концепта Јована Павла II и друштвеног учења Римокатоличке Цркве негирају могућност постојања оваквог момента.⁵⁸ Један од главних аргумената који негира могућност идеолошког приступа јесте чињеница да се Јован Павле II, пре свега, служи теологијом која надилази савремени економско-политички контекст.⁵⁹ У наставку ћемо видети како се *LE* одређује према солидарности радника.

Јован Павле II наставља кроз енциклику да указује на достојанство људске личности и субјективну димензију рада. Темелни став у вези са питањем солидарности радника видимо из следећих речи:

„Стога треба и даље питати о субјекту рада и о условима у којима живи. Да би се остварила друштвена правда у разним деловима света, у разним земљама и у односима међу њима, потребни су непрестано *нови њокрейши солидарности* радника и солидарности с радницима.”⁶⁰

Оваква позитивна тврдња, везана за проблематику солидарности радника, у директној је вези са претходним промишљањима о субјективној и објективној димензији рада, јер је потребно да првопоменути аспект рада има примат. Образлажући представљени став, папа прави кратак осврт и процену развоја субјективне димензије рада од енциклике *RN*.⁶¹ Главни

услова, акција радничких удружења и јавних власти, појаве великих наднационалних компанија. Па ипак, опасност да се с радом поступа као са својеврсном робом (...) постоји трајно и постојаће, ако се економски проблеми решавају по начелима материјалистичког економизма”. Valković, 1991, стр. 477.

⁵⁶ Jelenić, 2002, стр. 250.

⁵⁷ Valković, 1991, стр. 478.

⁵⁸ „Католичка социјална доктрина третира идеологију као претњу личности и друштву. Црква одбацује идеологију капитализма, која даје апсолутну вредност својини, профиту, слободи привредне делатности и тржишним механизмима, и тиме редефинише човека као објекат игре слободног тржишта. Не прихвата ни идеологију социјализма, јер поистовећује човека са одређеним скупом друштвених односа, а истовремено нестаје појам личности као независног субјекта који доноси моралне одлуке; ствара се политички систем који крши права личности, крше се закони о раду у области економије; парадоксално, нехумани систем се рађа из хуманитарних разлога”. Musiala, 2019, стр. 210.

⁵⁹ Уп. Jelenić, 2002, стр. 241.

⁶⁰ Valković, 1991, стр. 480.

⁶¹ Позитиван став у вези са радничким удружењима можемо видети у енциклици *RN*: „Глав-но место заузимају радничка удружења која као да обухватају остале установе. [...] Данас

мисаони ток аргументације има у виду сталне новине везане за објективну димензију рада и могућност успостављања различитих облика неправде који су примећени кроз историју. У том смислу, приметна је солидарност индустријских радника, јер долази до занемаривања достојанства људске личности као субјекта рада у оквиру друштвено-политичког система оличен у либерализму заједно са својим економским принципима.⁶² С тим у вези, Јован Павле II сматра да је солидарност, будући противна визији друштва као сукоба, један од кључних начина заштите општег добра.⁶³ Папе ће касније, у својој наредној друштвеној енциклици *Sollicitudo rei socialis*, подробније обрадити проблематику солидарности кроз тему развоја. Узима се у обзир савремени тренутак и неразвијеност земаља Трећег света, али и смисао и захтеви новог развоја из теолошке перспективе.⁶⁴ У том смислу, долази до преосмишљавања говора Пија XII по питању мира као плоду правде: „Данас се подједнако тачно и са једнаком снагом библијског надахнућа може рећи: *Opus solidaritatis pax* — мир је плод солидарности”.⁶⁵ У питању је документ који свеобухватно и јасно излаже хришћанско поимање солидарности.⁶⁶ У наредим редовима ћемо представити још јасније вредност рада представљену у енциклици *LE*.

Кроз читаву енциклику Јован Павле II покушава да утемељи начело рада имајући у виду веру као темељ концепта. Субјективна димензија рада и даље остаје у центру промишљања. Поред момената које изнова наглашава, као што је човекова створеност по икони Божијој и Господња смерница о владању над земљом, сада уводи детаљ у вези са човековим падом и речима Божијим: „са знојем лица свог јешћеш хлеб” (Пост 3, 19). Папа сматра да се те „речи односе на труд, кадикад тежак који ће од тада пратити људски род”.⁶⁷ Ипак, труд не умањује поимање рада као хришћанске вредности и самог човековог добра. Важан етички став можемо видети из следећих речи:

„Рад је човеково добро — добро његовог човештва — јер радом човек не само преображава природу, прилагођавајући је властитим потребама, него се и сам остварује као човек, па чак у неком смислу постаје више човеком.”⁶⁸

напредак културе, нови обичаји и све веће потребе живота захтевају да се ова удружења прилагоде садашњим приликама. С радошћу примећујемо да се свуда оснивају таква удружења, било самих радника било мешовита, радника и послодаваца, и пожељно је да расту и бројем и делатном снагом”. *Ibid.*, 23.

⁶² Уп. *Ibid.*, 479.

⁶³ Marek and Jabłoński, 2021, стр. 4.

⁶⁴ Уп. *Osnove socijalnog učenja Katoličke Crkve*, 2006, стр. 54–55.

⁶⁵ Valković, 1991, стр. 608.

⁶⁶ Јован Павле II у друштвеној енциклици *Sollicitudo rei socialis* наводи појам солидарност̄ 13 пута.

⁶⁷ Valković, 1991, стр. 481.

⁶⁸ *Ibid.*, 481–482.

Оваква тврдња се примећује кроз читав документ, али овде се етички концепт још јасније увиђа, јер имамо рад као вредност која служи човеку. Достојанство људске личности остаје виша вредност од самог рада, будући да, у овако постављеном концепту, рад представља средство за унапређивање достојанства. На поменути начин друштвено учење Римокатоличке Цркве наглашава достојанство личности и онемогућава да рад служи другим циљевима.⁶⁹ Слично размишљање имамо и код папе Франческа, који говори о тешкоћама достојанства људске личности без рада.⁷⁰ Огасто Мирајс сматра да је „посвећеност људском достојанству навела Римокатоличку Цркву да превазиђе историјску одбрамбену позицију”⁷¹ у вези са промишљањима о друштвеним питањима. Наведени став Јована Павла II, са јасним етичким позиционирањем рада, омогућава говор о марљивости као врлини.⁷² Сматрамо да овакви ставови доприносе концептуалној јасноћи проблематике рада. Међутим, како не бисмо схватили питање рада у индивидуалистичком кључу, што папи сигурно није био циљ, указаћемо на важне допуњујуће концептуалне моменте.

Будући да нам је важно приказати и анализирати концептуалну кохерентност енциклике *LE*, битно је поменути вредности којима рад служи. У том смислу, представљамо став Римокатоличке Цркве у вези са односом рада према породици:

„Рад је темељ на којем се гради породични живот, природно право човека и његов позив. (...) Рад је, на неки начин, услов који омогућава заснивање породице, јер породица потребује средства за живот, која човек нормално стиче радом. Рад и марљивост условљавају и цео васпитни процес унутар породице”. Човек „у свом раду види такође средство којим се повећава заједничко добро.”⁷³

Видимо да се рад сагледава кроз служење породици⁷⁴ и општем добру, а ту се, пре свега, мисли на издржавање породице, васпитање деце и бригу за шире друштво. Може се говорити о истакнутој улози социјалног учења Римокатоличке Цркве приликом наглашавања друштвене димензије рада, јер указује на неопходност рада у циљу старања о породици.⁷⁵ Човек је позван да усмери добра, кроз рад стечена, према себи, породици и друштву.⁷⁶ Подсећамо да су четири главна начела Римокатоличке Цркве

⁶⁹ Уп. Marek and Jabłoński, 2021, стр. 2.

⁷⁰ Уп. Sibley, 2016, стр. 207.

⁷¹ Meireis, 2019, стр. 40.

⁷² Уп. Valković, 1991, стр. 482.

⁷³ *Ibid.*, 482–483.

⁷⁴ У вези са наглашавањем вредности породице писало се кроз читаво социјално учење Римокатоличке Цркве. Види: *Ibid.*, 6.

⁷⁵ Уп. Checketts, 2018, стр. 159.

⁷⁶ Уп. Cahill, 1987, стр. 80.

достојанство људске личности, опште добро, солидарност и супсидијарност.⁷⁷ Читав концепт друштвеног учења управо тежи усмеравању према тим вредностима, јер су то принципи који директно извиру из Јеванђеља, како то често наглашавају. Овде видимо да рад није циљ по себи, већ да у етичком концепту има своје јасно место и сврху. У том смислу, Данијела Ребац сматра да „човек не може деловати не водећи рачуна о учинцима употребе властитих средстава, него мора деловати тако да, осим личног и породичног напретка, тежи и општем добру”.⁷⁸ Ипак, сматрамо да на овом месту недостаје есхатолошки моменат, јер, са православног гледишта, могли бисмо говорити о усмерености свих наведених вредности према Царству Божијем као коначном циљу свих прегнућа.⁷⁹ Међутим, последњи део ове енциклике додатно појашњава богословско утемељење проблематике рада.⁸⁰ У наставку ћемо видети који су изазови овако представљеног етичког концепта.

Друштвено учење Римокатоличке Цркве, а овде разматрана енциклика *LE*, потребује увид у друштвену проблематику. Будући да смо представили концепт рада истраживаног документа који се заснива на темељним хришћанским уверењима, сада ћемо видети који проблеми настају приликом увида у конкретан историјски и друштвени контекст. Наиме, Јован Павле II покушава да направи кратку рекапитулацију друштвене проблематике од енциклике *RN*:

„Тај сукоб, који неки сматрају друштвено-економским сукобом класног значаја нашао је свој израз у идеолошком сукобу између либерализма, као идеологије капитализма, и марксизма, као идеологије знанственог социјализма и комунизма, који себе сматра гласноговорником радничке класе.”⁸¹

Када говори о сукобу, пре свега, мисли се на напетости између *свешта кайијала* и *свешта рада*. У том смислу, папа указује на позадину тог сукоба оличену у двома идеологијама, које можемо још назвати индивидуалистичком и колективистичком. Етика која произилази из тих идеологија подразумева, гледано из хришћанске перспективе, погрешан систем вредности, те долази до поимања капитала као начела изнад рада. Јован

⁷⁷ Уп. *Osnove socijalnog učenja Katoličke Crkve*, 2006, стр. 84.

⁷⁸ Rebac, Pilipović и Rančić, 2018, стр. 15.

⁷⁹ Постоје истраживачи који наглашавају усмереност људског рада шире од историјског контекста. „Заједнички смисао људског рада и испуњења у брачној и породичној љубави не припада тек овозвештој стварности. Захваљујући Оваплоћењу Сина Божјег, добио је јединствену религиозну димензију која коначну природу људске егзистенције отвара према бесконачности Божијој. Аутономија земаљских стварности и аксиологија садржана у тој аутономији не противречи религиозном погледу на човека, него надилази дубљу онтичку укорененост у њему. Стога можемо казати да је жариште многоструке поруке коју свету за свог понтификат даје Јован Павле II хуманистичка снага хришћанства, приказана приступом човеку у светлу Исуса Христа”. Wierzbicki, 2003, стр. 160.

⁸⁰ Види: Valković, 1991, стр. 507–513.

⁸¹ *Ibid.*, 485.

Павле II покушава да пронађе начин превазилажења сукоба између рада и капитала, који се распростире унутар поменутих система који истичу да су засновани на раду.⁸² Марксизам сагледава узрок човековог отуђења на материјалном нивоу, тј. у индустријској производњи и власништву над капиталом, док Црква јасно истиче, без обзира на тренутни друштвени контекст, да је порекло отуђења у себичности и греху.⁸³ Надаље, имајући у виду реалност друштвене проблематике, где различити облици ресурса имају све већи значај, Јован Павле II истиче следеће:

„То је начело да рад има првенство насупрот капиталу. Тај принцип директно задире у сам процес производње у којем је рад увек први стваралачки узрок, док капитал као целина средства производње остаје само инструментом или инструменталним узроком.”⁸⁴

Иако се о односу рада и капитала промишља на више места у енциклици, овде директно видимо какав став заступа социјално учење Римокатоличке цркве. Потребно је имати у виду да оваква тврдња проистиче из концепта рада анализираниог на претходним страницама. Можемо рећи да се оваквим исказом, који се односи на приоритет рада над капиталом, указује на немогућност нарушавања потреба радника у циљу максимализације профита.⁸⁵ Сматрамо да, на овом месту, папа покушава да утиче на погрешну хијерархију вредности, имајући у виду јасан етички концепт подржан хришћанским уверењима, тј. самом вером у Христа. Потребно је да капитал буде у служби рада. Са друге стране, постоји мишљење да се кроз енциклику *LE* говори о корисности свих облика рада.⁸⁶ Можемо се сложити да није наглашен тај моменат у вези са лошим облицима рада. Међутим, јасно се истиче да ниједан облик рада који не служи човеку и ближњем не представља изражавање представљеног концепта. Постојећи економски систем је позван да усвоји основне вредности представљене у *LE*, међу којима је принцип приоритета рада над капиталом, јер је „економија без вредности суштински погрешна”.⁸⁷ Сматрамо да је проблематично наводити да је могућа економија без вредности, јер увек су присутни одређени критеријуми, као што то може бити капитал. Међутим, грешка економизма се управо пројављује приликом поимања рада као искључиво средства за увећавање капитала, који постаје циљ по себи.⁸⁸ Управо имајући у виду конкретан друштвено-економски контекст, папа покушава да укаже на неприхватљивост поимања рада као средства које служи

⁸² Уп. Schotte, 1982 стр. 348.

⁸³ Уп. Tablan, 2013, стр. 8.

⁸⁴ Valković, 1991, стр. 486.

⁸⁵ Уп. O’Boyle, 2005, стр. 531.

⁸⁶ Више о томе види у: Hennigan, 2012, стр. 867–868.

⁸⁷ Sibley, 2016, стр. 204.

⁸⁸ Уп. Afunugo, 2019, стр. 146–147.

капиталу. Такође, рад није циљ по себи, али „човек заиста једино радом може учинити да скривена богатства природе служе њему и другима”.⁸⁹

Поједини истраживачи наглашавају да принцип приоритета рада над капиталом представља његов аутентичан допринос друштвеној мисли Римокатоличке Цркве, који своје порекло има у персоналистичкој философији.⁹⁰ Ипак, сматрамо да, поред наведеног подмета, кључну улогу у схватању друштвене етике имају темељна хришћанска уверења, тј. само богословље. Потребно је имати у виду да папа, покушавајући да укаже на примат рада, заправо указује на примат достојанства људске личности, јер постављањем капитала вредносно изнад рада долази до умањивања личности и деградације општег добра. Систем вредности истраживане енциклике позиционира капитал као важну али нижу вредност у односу на духовна начела. Надаље, анализу енциклике *LE* усмерићемо према сагледавању практичног аспекта проблематике рада.

4. Проблематика рада у *LE*: практични део концепта

Потврђена и утемељена вредност рада, како смо је представили, пројављује се на практичном плану као обавеза и извор права радника. Папа указује да се „човекова права која извиру из рада уклапају у најшири сноп тих темељних права личности”.⁹¹ Представљајући човекову обавезу и дужност рада, Јован Павле II чини кратку синтезу представљеног концепта, где можемо видети усмеравање рада према вишим вредностима оличеним у Господу, достојанству људске личности и општем добру.⁹² Из таквог поимања рада приступа се правима радника, где се тежи проналажењу ставова који ће одражавати поменуте вредности. На посебан начин „друштвено учење Јована Павла II долази до свог врхунца у његовом поимању људских права као потврде изворног људског достојанства”.⁹³ Потребно је, услед новије проблематике људских права, указати да су у питању права радника као део корпуса људских права.⁹⁴

⁸⁹ Valković, 1991, стр. 486.

⁹⁰ Види: Tablan, 2015, стр. 295.

⁹¹ Valković, 1991, стр. 494.

⁹² „Човек је дужан радити и због тога што му је Створитељ то наредио, и због самог свог човештва, јер одржавање и развијање човештва захтева рад. Човек је дужан радити ради свог ближњег, поготово ради властите породице, али и друштва којем припада, ради народа којег је син или кћи, ради читаве људске породице, чији је члан, зато јер је даштиник рада нараштаја који су му претходили и јер је истовремено створац будућности оних који ће доћи иза њега у току историје”. *Ibid.*, 494–495.

⁹³ Wierzbicki, 2003, стр. 164–165.

⁹⁴ Још пре Другог ватиканског сабора можемо говорити о позитивном вредновању људских права од стране Римокатоличке Цркве. Поједини истраживачи наглашавају да је Пије XII, штитећи достојанство људске личности, упућивао на људска права. Види: Lustig, 1990, стр. 426–427.

Промишљање радничког питања, у контексту односа са послодавцем, пружа занимљиве детаље. Папа прво прави разлику између директног и индиректног послодавца. Први се односи на „личност или институцију с којом радник директно склапа радни уговор према одређеним условима”,⁹⁵ док се други појам, поред многоструког значења, „може применити на свако појединачно друштво, у првом реду на државу”.⁹⁶ Сматра се да папа, узимајући у обзир савремени друштвено-политички систем, први употребљава израз индиректног послодавца у представљеном значењу.⁹⁷ Уочавајући одговорност поменутих послодаваца, папа истиче следећи став:

„Остваривање права радника не може, ипак, бити осуђено да буде само дериват економских система које, у већој или мањој мери, води критеријум што веће добити. Напротив, управо поштовање објективних права радника мора бити адекватни и темељни критеријум обликовања свеукупне економије, у сваком друштву, у свакој држави као и у целини светске економске политике и у систему међународних односа који одатле произилазе.”⁹⁸

Управо се на поштовање права радника позивају они који обликују економско-политички контекст, где се мисли на индиректне, као и на директне, послодавце. Видимо на који начин утиче претходно изнети теоријски концепт рада на конкретну друштвену проблематику у вези са људским правима радника. Потребно је имати у виду да индиректни послодавац, пре свега држава, има већу одговорност, јер условљава однос између радника и директног послодавца конкретним законским прописима.⁹⁹ Међутим, обавезу успостављања праведне политике рада, у складу са правима радника, имају оба послодавца.¹⁰⁰ Упркос сложености проблематике у вези са индиректним послодавцем, папа покушава да пробуди савест одговорним личностима и заједницама и укаже на ставове у складу са претходно изнетим друштвеним учењем проблематике рада.¹⁰¹ У наставку ћемо даље продубити започету проблематику везану за поменуте послодавце.

Навели смо да Јован Павле II увиђа значајну одговорност директног и индиректног послодавца. Конкретније, папа позива на одговорно усмеравање политике рада, од стране индиректног послодавца, у вези са проблемом незапослености:

⁹⁵ Valković, 1991, стр. 495.

⁹⁶ *Ibid.*, 496.

⁹⁷ Уп. Valković, 1994, стр. 21.

⁹⁸ Valković, 1991, стр. 496–497.

⁹⁹ Уп. Finn, 2012, стр. 883.

¹⁰⁰ Уп. O’Boyle, 2005, стр. 531.

¹⁰¹ Важност разлике између директног и индиректног послодавца огледа се и приликом промишљања о транснационалним или мултинационалним компанијама, јер се поменуте компаније припадају уједно и директном и индиректном послодавцу. Више о томе види: Schotte, 1982, стр. 352.

„Задатак тих надлежности о којима се овде говори под именом индиректног послодавца јесте да делују против незапослености, која је увек зло, а кад достигне одређене димензије, постаје права друштвена невоља.”¹⁰²

Видимо да енциклика износи афирмативан став везан за запослење и да позива индиректног послодавца на одговорност у том смислу. Сматрамо да тврдња о потреби запослености своје образложење има у претходном поглављу, када је анализирана предложена друштвена етика утемељена у богословљу. Овакав исказ је у директној вези са представљеном вредношћу рада за човека. Папа иде даље у односу на само позивање на одговорност индиректног послодавца у вези са политиком рада. У том смислу, позива поменуте послодавце на обезбеђивање глобалног планирања, где је, уз праведну и рационалну координацију, потребно подржати иницијативу конкретне личности.¹⁰³ На тај начин долази до онемогућавања присуства незапослености у друштву, које папа карактерише као *зло* и *друшћивену невољу*. Јасним указивањем да је незапосленост зло, папа чини оштру критику у *LE* и продубљује проблематику рада, јер је рад добро својствено човеку. Папа је јасно указао на вредности према којима је потребно тежити, да би се остало на хришћанском трагу. Уколико је човек незапослен, неће моћи да доприноси породици и општем добру.¹⁰⁴ Сматрамо да папа покушава да истакне хришћански систем вредности, али и да укаже на повезаност начела са конкретним ставовима о правима радника. У том смислу, наглашава да је „*нужно да критеријум тих уговора и споразума све више буде људски рад*”.¹⁰⁵ Надаље, биће направљен осврт на продуктивнање проблематике у вези са директним послодавцем.

Будући да је представљено значење директног послодавца, овде ћемо указати на темељни став у вези са његовим односом према раднику. Основни моменат, који потребује регулисање у оваквом односу, тиче се плате. С тим у вези, папа истиче следеће:

„Кључни проблем друштвене етике у овом случају јесте праведна награда за обављени рад. У садашњем контексту нема важнијег начина остваривања праведности у односима између радника и послодаваца од награде за рад. Независно од тога да ли се рад обавља у систему приватног власништва над средствима за производњу или у систему у којем је то власништво на неки начин подруштвљено, однос између послодавца (првенствено директног) и радника разрешава се на основу плате.”¹⁰⁶

¹⁰² Valković, 1991, стр. 497.

¹⁰³ Уп. Afunugo, 2019, стр. 147.

¹⁰⁴ Друштвено учење Римокатоличке Цркве има дугу историју подржавања права на рад. Више о томе види: Веуер, 2017, стр. 232–233.

¹⁰⁵ Valković, 1991, стр. 498.

¹⁰⁶ *Ibid.*, 499–500.

Узимајући у обзир важност праведности односа између директног послодавца и радника, потребно је имати у виду обавезу исплате праведне награде за извршени рад. Истицање овог проблема присутно је у читавом корпусу друштвеног учења Римокатоличке Цркве. У том смислу, Лав XIII, као зачетник друштвене проблематике у светлу теологије, говори о плати као средству за обезбеђивање живота радника и његове породице.¹⁰⁷ У супротном, плата се сматра неправедном. Папа иде корак даље и указује да се неправедним сматра и нужни пристанак радника на мању плату и тешке услове рада који не могу да обезбеде наведено.¹⁰⁸ Може се рећи да друштвено учење Римокатоличке Цркве не приговара систему плата, ако је накнада за извршени рад довољна за пристојан живот радника и његове породице, као и за васпитање и образовање њихове деце.¹⁰⁹ Џералд Бејр сматра да је истицање права на праведну плату „један од најважнијих начина отелотворења принципа солидарности друштвеног учења Римокатоличке Цркве”.¹¹⁰ Слажемо се са оваквим тумачењем, али потребно је истаћи да праведна плата представља средство за усмеравање хришћанског етоса према општем добру и достојанству људске личности, ако говоримо у светлу основних начела социјалног учења Римокатоличке Цркве.

Следеће важно питање, које се тиче примене концепта рада истраживане друштвене енциклике, усмерено је према синдикатима. С тим у вези, Јован Павле II указује на следеће:

„На темељу свих тих права, заједно с нужношћу да их сами радници штите, почива још једно право: право удруживања, то јест право обликовања савеза или удружења за заштиту виталних интереса људи запослених у различитим професијама.”¹¹¹

Овде се истиче још једно право у вези са пројављивањем вредности рада на практичном плану. Поред тога што прави осврт на историјски развој удруживања радника, папа указује на праведно усмерење оваквих удружења, где указује на потребу деловања синдиката према општем добру, а не у правцу заступања групног или класног интереса.¹¹² У том смислу,

¹⁰⁷ Уп. Finn, 2012, стр. 880–881.

¹⁰⁸ „Узмимо, дакле, да се радник и послодавац слободно сложе како им је воља, нарочито с обзиром на начин плате. Има ту увек нешто из природне праведности која је већа и старија од слободне воље оних који уговарају да, наиме, плата не буде недовољна за храну умерена и поштена радника. Ако радник натеран нуждом или покренут страхом од већег зла прихвати тешке услове што га, премда нерадо, мора прихватити, а који поставља господар или послодавац, онда је то насиље које се противи праведности”. Valković, 1991, стр. 21–22.

¹⁰⁹ Tablan, 2015, стр. 299. Сличан став у вези са дефинисањем праведности плате можемо видети у енциклици *Mater et Magistra*, а критеријум је поново пристојан живот радника и његове породице. Више о томе види: Tablan, 2014, стр. 15.

¹¹⁰ Beyer, 2013, стр. 124.

¹¹¹ Valković, 1991, стр. 501.

¹¹² Уп. *Ibid.*, 501–502.

друштвено учење истиче кључну улогу синдиката у вези са заступањем интереса запослених и унапређивањем друштвене правде и права радника.¹¹³ Конкретно питање, о коме промишљамо на овом месту, присутно је у бројним енцикликама друштвеног учења Римокатоличке Цркве, где се једнако истиче право на синдикално удруживање.¹¹⁴ У XXI веку, кроз промишљања папе Бенедикта XVI и садашњег папе Франческа, такође се наглашава неопходност синдикалних активности у циљу заштите права радника.¹¹⁵ Поред тога, папа Бенедикт XVI увиђа опасност конкурентског односа међу државама, јер, на тај начин, долази до негативних последица на људска права.¹¹⁶ Имајући у виду многоструке факторе који утичу на права радника, „Црква је свесна изазова које поставља глобализација и због тога позива на обнову улоге синдиката у остваривању њиховог циља”.¹¹⁷ Због недопустивости неправедних услова рада, Јован Павле II прихвата, поред синдикалног удруживања, и право на штрајк.¹¹⁸ Нећемо детаљније испитивати проблематику штрајка, већ ћемо направити осврт на друге практичне проблеме обрађене у енциклици *LE*.

Јован Павле II, надаље, покушава да укаже на проблеме у вези са достојанством пољопривредног рада. У савременом друштвено-економском контексту, који одликује процес глобализације, пољопривредни рад заслужује посебну пажњу.¹¹⁹ Свестан многобројних потешкоћа са којима се пољопривредници сусрећу у току свог рада, као што су присиљеност обрађивања туђе земље, недостатак правне заштите пољопривредног рада и недостатност плате, папа упућује на следеће:

„У бројним ситуацијама нужне су, дакле, радикалне и хитне промене како би се пољопривреди — пољопривредним радницима — повратила њихова права вредност као основа здраве економије у оквиру развитка друштвене заједнице. Ето, зато треба проглашавати и афирмисати достојанство рада, сваког рада, посебно пољопривредног, којим човек на тако речит начин овладава земљом коју је примио као дар од Бога те потврђује своје владање над видљивим светом.”¹²⁰

Оваквим исказом папа издваја конкретну економску област, која се налази у оквиру примарног привредног сектора, којој је потребна подршка и наглашавање вредности рада, јер човек бавећи се пољопривредом

¹¹³ Уп. Rebas и др., 2018, стр. 19.

¹¹⁴ Уп. Jelenić, 2002, стр. 251. Такође, види: Valković, 1991, стр. 23; Члан 3 енциклике *Centesimus annus* види: John Paul II, 1991. Види члан 64 енциклике *Mater et Magistra*: John XXIII, 1961. Такође, види члан 156 енциклике *Pacem in terris*: John XXIII, 1963.

¹¹⁵ Уп. Sibley, 2016, стр. 205–206.

¹¹⁶ Уп. *Ibid.*, 211.

¹¹⁷ Meireis, 2019, стр. 58.

¹¹⁸ Уп. Beyer, 2017, стр. 240.

¹¹⁹ Rebas и др., 2018, стр. 18.

¹²⁰ Valković, 1991, стр. 504–505.

испуњава вољу Божију објављену у Књизи Постања. Представљени однос рада и капитала, такође, потребује примену и на плану пољопривредног прегалаштва. Усмеравање пољопривредног рада према максимализацији приноса, можемо рећи капитала, не може бити једини циљ, уколико се приступа из угла друштвеног учења Римокатоличке Цркве.¹²¹ Ово конкретно питање било је предмет промишљања и других документа социјалног учења. Наиме, Лав XIII позива на одговорност државу у вези са пољопривредним радом.¹²² Пије XI указује на и даље тежак положај пољопривредних радника.¹²³ У енциклици *Mater et Magistra* посебно се истиче проблематика односа пољопривредног и индустријског рада.¹²⁴ Сматрамо да, иако је друштвена проблематика разнолика у тренуцима писања поменутих енциклика, наглашавање достојанства пољопривредних радника остаје заједничка карактеристика. Јован Павле II посебно осуђује објективно неправедне моменте у земљама трећег света, имајући у виду достојанство пољопривредног рада.¹²⁵ У наредним редовима биће речи о другим конкретним проблемима указаним у енциклици *LE*.

Будући да истражујемо практични ниво концепта рада, како је представљен у енциклици *LE*, представићемо проблем личности са инвалидитетом. Папа их препознаје као део друштва и покушава да укаже на њихово достојанство. С тим у вези, Јован Павле II обзнањује:

„Тиче се дакле разних установа које се ангажују у свету рада, директног као и индиректног послодавца, да ефикасним и прикладним мерама афирмишу право личности са инвалидитетом на професионалну обуку и рад, тако да може наћи примерено место у производној делатности.”¹²⁶

Видимо позитивно вредновање права личности са инвалидитетом и позивање на одговорност свих послодаваца у вези са обезбеђивањем рада и обуке, јер су поменути вредни потпуног достојанства људске личности. Папа Франческо, такође, у својој енциклици *Fratelli tutti* указује на проблем личности са инвалидитетом и истиче недостатак признавања њихове јединствености и непоновљивости, као и обавезу афирмисања њиховог активног учешћа и присуства у грађанској и црквеној заједници.¹²⁷ Садашњи папа позива на поновно сагледавање приоритета, јер је

¹²¹ Уп. Beyer, 2013, стр. 148.

¹²² Види: Valković, 1991, стр. 16.

¹²³ „Њихови јецаји вичу са земље к Богу. Ка њима приступа велика војска пољопривредних надничара бачена на дно живота и заувек лишена наде да ће икад стећи макар и мрву земље и зато заувек подложна пролетерском стању, ако се примене прикладни и делотвори лекови”. *Ibid.*, 49.

¹²⁴ Види о томе види од 123 до 149 члана енциклике *Mater et Magistra* у: John XXII, 1961.

¹²⁵ Уп. Schotte, 1982, стр. 357.

¹²⁶ Valković, 1991, стр. 505.

¹²⁷ Уп. члан 98 енциклике *Fratelli tutti* на званичном сајту Римокатоличке Цркве: Francis, 2020. Папа Франческо представља важност разумевања проблема са којима се суочавају

потребно да личности са маргина тржишта рада буду у средишту пажње. Незапосленост било које врсте, како смо то раније навели, отвара опасност повлачења тих личности на маргине друштва и одбацивања.¹²⁸ Сматрамо да, обрађујући ово питање, видимо покушај пројаве друштвене етике утврђене у вери, јер се вредност рада примењује на многобројне конкретне проблеме. Ове личности, као и друге, имају „право да раде у складу са својим могућностима и без дискриминације”.¹²⁹ Говорећи о овим конкретним проблемима, поставило се питање зашто папа није, у оквиру посебног поглавља, обрадио проблематику везану за рад жена, јер је указао на различите друштвене групе и њихове проблеме.¹³⁰ Међутим, сматрамо да папа није правио разлику између мушкарца и жене, кроз документ *LE*, када је разрађивао антрополошка уверења утемељена у богословљу. На крају, обрадићемо и последњи проблем у вези са применом концепта рада у истраживаној енциклици.

Још један део друштва папа посебно издваја и увиђа потребу да промисли у светлу представљене концепције рада. Тај проблем тиче се питања рада миграната, којима је, такође, потребно сачувати субјективну димензију рада у складу са достојанством људске личности која проистиче из темељних хришћанских уверења. У том смислу, у енциклици *LE* истиче се следеће:

„Најважније је да човек који ради изван земље свог родног краја било као трајни исељеник или сезонски радник не буде ускраћен на подручју радних права у односу на остале раднике поменутог друштва. Сељење ради рада ни на који начин не сме постати приликом за новчану и друштвену експлоатацију.”¹³¹

Поново папа указује на афирмисање радних права, у овом конкретном случају везано за проблем рада миграната, у циљу истицања саме вредности рада и спречавања експлоатације радника.¹³² Папа Франческо, такође, наглашава потребу за одговорима љубави и солидарности према мигрантима и истицањем њихових права.¹³³ Јован Павле II јасно указује на недопустивост искоришћавања радника миграната, јер Црква разумева мигранта као створеног по икони Божијој са потпуним достојанством

личности са инвалидитетом, често немајући никаквог учешћа у друштву и храбрости да затраже своја права. Посебно се скреће пажња на старије личности са инвалидитетом које, такође, могу допринети општем добру кроз своје животно искуство. Види: *Ibid.*

¹²⁸ Уп. Rebas и др., 2018, стр. 17.

¹²⁹ O’Boyle, 2005, стр. 532.

¹³⁰ Види: Schotte, 1982 стр. 353–354.

¹³¹ Valković, 1991, стр. 506.

¹³² Касније, у друштвеној енциклици *Sollicitudo rei socialis*, папа наставља промишљање у вези са проблемом исељавања. Види члан 15 поменуте енциклике: John Paul II, 1987.

¹³³ Уп. Gray, 2016, стр. 325; Такође, у вези са стањем миграната у Великој Британији, током друге половине XX и почетком XXI века, види: *Ibid.*, 331–334.

људске личности. Поред тога, у својој друштвеној енциклици *Centesimus annus*, папа позива на одговорност државе у вези са радницима који се налазе на друштвеним маргинама.¹³⁴ Имајући у виду богословски утемељену вредност рада, другачији став није замислив у овом случају, јер би се одступило од теоријске основе документа. Поред тога, истиче се и право напуштања своје земље у циљу потраге за бољим условима рада, али остаје најважније очување субјективне димензије рада миграната у било којој конкретној држави.¹³⁵ Као и код проблематике везане за пољопривредни рад и рад личности са инвалидитетом, и овде папа покушава доследно да примени образложени концепт рада у *LE*.

5. Закључак

Кроз спроведено истраживање тежило се представљању, анализи и критичком осврту на појам рада у друштвеној енциклици *LE* Јована Павла II. Будући да смо на почетку рада поставили конкретне смернице истраживања, које се односе на испитивање јасноће и кохерентности концепта рада у истраживаној енциклици на теоријском и практичном нивоу, рад смо методолошки поделили на три важна поглавља у циљу провере представљене тезе.

У оквиру првог поглавља тежило се представљању истраживане енциклике са циљем указивања на саму структуру и оквирни садржај документа. Поред тога, пружен је увид у богословски, историјски и друштвени контекст енциклике *LE*. Теолошка основа, назначена на почетку документа, видљива је у поимању човека као иконе Божије. Указано је на његову претходну енциклику *Redemptor Hominis*, у чијем кључу се теолошки могу тумачити и остале енциклике, јер истиче антропологију утемељену у Христу. Сматрамо да папа на почетку обзнањује важност повезаности вере и концепта рада касније представљеног. Са друге стране, историјским контекстом указано је на прву друштвену енциклику *RN* Лава XIII, чијој деведесетој годишњици је посвећена енциклика *LE*. Поново актуелна проблематика рада била је кључни проблем ове енциклике. Управо је укратко представљени друштвени контекст пружио новину истраживаној енциклици, јер папа усмерава пажњу на новонастала друштвена гибања у оквиру којих увиђа потребу за пројавом Јеванђеља у вези са проблематиком рада.

Кроз друго поглавље истакнути су кључни моменти теоријског дела проблематике рада представљене у енциклици *LE*. Сматрамо је основни богословски подмет концепта рада, како је то Јован Павле II представио, видљив у истицању човека као иконе Божије којој Господ поверава

¹³⁴ Уп. Beyer, 2013, стр. 124.

¹³⁵ Afunugo, 2019, стр. 148.

овладавање земљом. На овом темељу папа даље изграђује концепт рада и прави суштинску разлику између субјективне и објективне димензије рада, где указује на потребу превазилажења уобичајених схватања рада и наглашава субјективну димензију рада као једину у складу са основним хришћанским уверењима и достојанством људске личности. Надаље, указано је на претњу материјалистичке цивилизације, оличену у идеологијама капитализма и колективизма, јер долази до опасности изједначавања рада са робом, тј. до објективизације рада, што је супротно хришћанском систему вредности. Будући да истиче достојанство људске личности и субјективну димензију рада, кроз солидарност радника увиђа могућност подршке описаном концепту рада. Надаље, етички концепт се још јасније обзнањује утврђивањем рада као вредности која служи достојанству људске личности, породици и општем добру. Даље истраживање пружило је увид у друштвену проблематику, пре свега концепте индивидуализма и колективизма, који истичу првенство капитала наспрам рада. У том смислу, папа Јован Павле II покушава да утиче на погрешну хијерархију вредности, имајући у виду јасан етички концепт подржан хришћанским уверењима, тј. самом теологијом, који подразумева да капитал буде у служби рада.

У трећем поглављу представили смо практични део концепта рада истраживане енциклике у циљу даље анализе, критичког осврта и испитивања концептуалне кохерентности. У том смислу, показано је да обавезе и права радника проистичу из претходно представљене вредности рада. Енциклика издваја, у оквиру друштвено-политичког контекста, посебну одговорност директног и индиректног послодавца и позива их на обрадовање праведне политике рада у складу са представљеним концептом. С тим у вези, износе се ставови о потреби запослености и праведне плате, уколико се жели остати на трагу представљене концепције рада. Поред тога, истичу се јасни ставови у вези са правом удруживања, достојанством пољопривредног рада, правом личности са инвалидитетом и радних права миграната. Према томе, сматрамо да смо кроз анализу успели да укажемо на кохерентност и јасноћу концепта рада у енциклици *LE* Јована Павла II. Међутим, потребно је даље продубљивање истраживане проблематике, јер постоје многа питања у вези са проблематиком рада друштвеног учења Римокатоличке Цркве која потребују одговоре.

Извори

- Francis. (2020). *Fratelli tutti*. Преузето 26. 02. 2024. са https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html.
- Hočevār, S. (yp.). (2006). *Osnove socijalnog učenja Katoličke Crkve*. Beograd: Fondacija Konrad Adenauer i Beogradska nadbiskupija.
- John Paul II. (1979). *Redemptor Hominis*. Преузето 24. 02. 2024. са https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_04031979_redemptor-hominis.html.
- John Paul II. (1987). *Sollicitudo rei socialis*. Преузето 19. 02. 2024. са https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis.html.
- John Paul II. (1991). *Centesimus annus*. Преузето 25. 02. 2024. са https://csnc.hbk.hr/wp-content/uploads/2020/05/ivan_pavao_ii_centesimus_annus.pdf.
- John XXIII. (1961). *Mater et Magistra*. Преузето 21. 02. 2024 са https://www.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_15051961_mater.html.
- John XXIII. (1963). *Pacem in terris*. Преузето 21. 02. 2024. са https://www.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html.
- Valković, M. (yp.). (1991). *Sto godina katoličkog socijalnog nauka: Socijalni dokumenti crkve*. Zagreb: Krćanska sadašnjost.

Литература

- Afunugo, K. (2019). *Laborem Exercens: A Tool for Promoting the Provision of Valuable Services by the Nigerian Civil and Public Servants*. *Journal of Religion and Human Relations*, 11(1), 137–158.
- Beyer, G. (2013). Workers' Rights and Socially Responsible Investment in the Catholic Tradition. *Journal of Catholic Social Thought*, 10(1), 117–153.
- Beyer, G. (2017). Advocating Worker Justice: A Catholic Ethicist's "Toolkit". *The Journal of Religious Ethics*, 45(2), 230–54.
- Bozanić, A. (1998). Evangelizacija i sadašnja nova evangelizacija. *Obnovljeni Život*, 53(2), 141–150.
- Cahill, L. (1987). The Catholic Tradition: Religion, Morality, and the Common Good. *Journal of Law and Religion*, 5(1), 75–94.

- Checketts, L. (2018). Idle Hands and the Omega Point: Labor Automation and Roman Catholic Social Teaching. *Agaton: A Journal of Ethics and Value in the Modern World*, 5, 153–72.
- Finn, D. (2012). Human Work in Catholic Social Thought. *American Journal of Economics and Sociology*, 71(4), 874–885.
- Gray, B. (2016). The Politics of Migration, Church, and State: A Case Study of the Catholic Church in Ireland. *The International Migration Review*, 50(2), 315–351.
- Hennigan, B. (2012). Just Reward: The Nature of Work and Its Remuneration in the Economics and Ethics of Henry George. *American Journal of Economics and Sociology*, 71(4), 840–873.
- Jelenić, J. (2002). Ekonomski nauk Ivana Pavala II. *Obnovljeni Život*, 57(2), 239–258.
- Lustig, A. (1990). Property and Justice in the Modern Encyclical Literature. *The Harvard Theological Review*, 83(4), 415–446.
- Macaranas, J. (2020). Appropriating John Paul II'S *Laborem Exercens* in pedagogical work. *Philosophia International Journal of Philosophy*, 21, 482–496.
- Marek, A., и Jabłoński A. (2021). Care of the Common Good as a Responsibility of Business Leaders. Catholic Social Teaching Perspective. *Religions*, 12(2), 1–15.
- Meireis, A. (2019). Understanding dignity (of workers) across the catholic thought. *Minerva: Revista de Estudos Laborais*, 9(2), 27–62.
- Musiąła, A. (2019). *Polish Labour Law and the Church's Social Teaching. A Legal and Sociological Study*. Poznan: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Novello, H. (2010). Participating in the new creation: a theological appreciation of work. *Compass: a Review of Topical Theology*, 44(1), 34–39.
- O'Boyle, E. (2005). John Paul II's Vision of the Social Economy. *International Journal of Social Economics*, 32(6), 520–540.
- O'Brein, D., и Shannon, T. (1992). *Catholic Social Thought — The Documentary Heritage*. New York: Orbis Books.
- Oštarić, Ž., и Bušljeta, A. (2009). Socijalni nauk Katoličke Crkve za pontifikata pape Ivana Pavla II. *Diacovensia*, 17(1), 7–30.
- Rebac, D., Pilipović, O. и Rančić, N. (2018). Stav Katoličke Crkve o gospodarskim pitanjima. *Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku*, 12(3–4), 7–26.
- Schotte, J. (1982). The Social Teaching of the Church: *Laborem Exercens*, A New Challenge. *Review of Social Economy*, 40(3), 340–359.
- Sibley, A. (2016). Can there be a Catholic economics? An essay to assist the work of teachers in Catholic schools internationally. *International Studies in Catholic Education*, 8(2), 202–215.

- Šimić, K. (2006). Poetizirana kultura i rad. *Nova prisutnost*, 4(1). 101–123.
- Tablan, F. (2013). Human Alienation and Fulfillment in Work: Insights from the Catholic Social Teachings. *Journal of Religion and Business Ethics*, 3 (5), 1–23.
- Tablan, F. (2014). Ethical Implications of Catholic Social Teachings on Human Work for the Service Industry. *Journal of Religion and Business Ethics*, 3 (11), 1–23.
- Tablan, F. (2015). „Catholic Social Teachings: Toward a Meaningful Work.” *Journal of Business Ethics*, 128(2), 291–303.
- Wierzbicki, A. (2003). Na izvorima humanizma Ivana Pavla II. *Obnovljeni Život*, 58(2), 151–165.
- Zúñiga, G. (1998). The Social Encyclicals of John Paul II. *Journal of Markets & Morality*, 1(1), 101–106.

Filip Marinković

University of Belgrade, Faculty of Orthodox Theology, Belgrade
(PhD candidate)

**The Concept of Work in the Roman Catholic Church:
a Concrete Example of the Encyclical *Laborem Exercens*
of Pope John Paul II**

The relationship of the Church to contemporary society is a challenging field of research. The Roman Catholic Church has been trying for decades to systematically express its teachings through a multitude of documents. In the entire corpus of social documents of the Roman Catholic Church, the work represents an inexhaustible topic. The goal of the research is reflected through the presentation, analysis and critical review of the concept of work in the social encyclical *Laborem exercens* of John Paul II. The analysis and critical observation will be directed towards the theoretical and practical level of the concept of work in the aforementioned encyclical. In this sense, the main part of the work aims to gain insight into the conceptual clarity and coherence of the researched document in relation to the issues of the work.

Key words: John Paul II, *Laborem exercens*, man, work, capital, worker rights.

Датум пријема чланка: 15.04.2024.

Датум прихватања чланка за објављивање: 11.09.2024.